

«Υάδες και Πλειάδες. Ο ουρανός του χειμώνα»

Δρς Στράτος Θεοδοσίου και Μάνος Δανέζης
Επίκουροι Καθηγητές Αστροφυσικής
Τμήμα Φυσικής
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Οι Υάδες και οι Πλειάδες είναι δύο ανοικτά αστρικά σμήνη τα οποία βρίσκονται στο ευρύτερο ρεύμα του αστερισμού του Ταύρου.

Τα ανοικτά αστρικά σμήνη, όπως είναι γνωστό, περιλαμβάνουν ένα μικρό αριθμό αστεριών τα οποία συγκρατούνται στα όρια του σμήνους με χαλαρές δυνάμεις. Ολόκληρο το αστρικό σμήνος φαίνεται στον ουρανό σαν ένα μικρό σύννεφο.

Υάδες

Το ανοικτό σμήνος των Υάδων περιλαμβάνει 34 άστρα και εμφανίζεται στον ουρανό σαν ένα μικρό σφαιροειδές νεφέλωμα δίπλα στο α του Ταύρου τον *Αλντεμπαραν*, που σημαίνει ακόλουθος διότι φαίνεται σαν να τις ακολουθεί. Οι Υάδες βρίσκονται σε απόσταση 130 ε.φ. από τη Γη μας.

Μυθολογία

Οι Υάδες ήταν κόρες της Πλειόνης και του Άτλαντα, γι' αυτό ονομάζονται και *Ατλαντίδες*. Οι επτά Υάδες, που ταυτίζονται και με τις Δωδωναίες νύμφες, ήταν η *Αίσουλα*, η *Αμβροσία* (η τροφός του Διονύσου που μεταμορφώθηκε σε κλήμα αμπέλου), η *Διώνη* (σύζυγος του *Τάνταλου* και μητέρα του *Πέλοπα* και της *Νιόβης*), η *Ευδώρη*, η *Κορωνίδα* (ακόλουθος του Διονύσου που γέννησε με το Δία τον ήρωα *Βούτη*), η *Θυώνη* και η *Πουζώ*.

Η ονομασία τους προέρχεται από την αρχαία ελληνική λέξη *νετός* (ραγδαία βροχή), που δόθηκε σ' αυτές λόγω της επικρατούσας αντίληψης ότι επηρεάζουν τον καιρό. Οι αρχαίοι Έλληνες απέδιδαν σ' αυτές την υγρασία και τη θύελλα, ενώ οι κλασσικοί συγγραφείς τις αναφέρουν ως άστρα της βροχής. Σύμφωνα με τη μυθολογία μας, οι Υάδες ήταν τόσο απαρηγόρητες από το θάνατο του αδελφού τους *Υαντα*, που σκοτώθηκε από έναν άγριο κάπρο, ώστε αρρώστησαν βαριά και πέθαναν. Για να τις τιμήσει ο Δίας, επειδή φρόντισαν το γιο του *Διόνυσο* όταν ήταν μωρό, τις έκανε άστρα.

Πλειάδες

Το ανοικτό σμήνος των Πλειάδων, βρίσκεται δεξιότερα από τον αστερισμό του Ταύρου, αλλά μέσα στο ευρύτερο ρεύμα του αστερισμού και είναι η *Πούλια* της λαϊκής φαντασίας και των παραμυθιών. Το αστρικό αυτό σμήνος φέρει την αστρονομική ονομασία *M45*, βρίσκεται σε απόσταση 400 ε.φ. από τη Γη και περιλαμβάνει περισσότερα από 2.500 άστρα μέχρι το 17ο μέγεθος. Τα 7 κυριότερα άστρα τους φαίνονται με γυμνό μάτι, 50 φαίνονται με κιάλια και 150 με μικρό τηλεσκόπιο, διαμέτρου 5.5 εκατοστών.

Υπολογίζεται ότι τα άστρα αυτού του ανοικτού σμήνους σχηματίστηκαν πριν από 60.000.000 χρόνια με συγκέντρωση και συμπύκνωση μεσοαστρικού αερίου, που και

σήμερα παρατηρείται γύρω από αυτό. Τα αστέρια των Πλειάδων θεωρούνται από τα σχετικά νέα άστρα που εμφανίζονται στον ουρανό.

Μυθολογία

Οι Πλειάδες, όπως και οι αδελφές τους Υάδες, ήταν κόρες της Πλειόνης και του Άτλαντα, για το λόγο αυτό ονομάζονται και αυτές Ατλαντίδες.

Οι επτά Πλειάδες, μητέρες Θεών και ηρώων, ήταν:

1. *Η Αλκυόνη*. Συνδέθηκε με το Θεό Ποσειδώνα και απέκτησε μαζί του τρία παιδιά: Τον Υρίεα, τον Υπερίωνα και την Αίθουσα. Η Αλκυόνη είναι το άστρο η του Ταύρου, το λαμπρότερο άστρο των Πλειάδων.
2. *Η Ηλέκτρα*. Από την ένωσή της με το Δία γεννήθηκαν ο Δάρδανος και ο Ιασίων. Κατά την Μυθολογία μας η Ηλέκτρα χάθηκε. Έτσι ερμήνευσαν οι αρχαίοι το γεγονός ότι το άστρο αυτό μερικές φορές, λόγω των διαταραχών της ατμόσφαιρας, δεν φαίνεται καθαρά. Κατά μια άλλη εκδοχή δεν φαίνεται, γιατί η *Ηλέκτρα* καλύπτει το πρόσωπό της για να μη βλέπει την καταστροφή της Τροίας, που την είχε χτίσει ο γιος της Δάρδανος.
3. *Η Μαία*. Η πρωτότοκη και πιο όμορφη απ' όλες που από τι Δία γέννησε το θεό *Ερμή*. Προς τιμή της ο πέμπτος μήνας του έτους, ονομάστηκε από τους Ρωμαίους Μάϊος. Η Μαία λατρευόταν σε πολλά μέρη της Ελλάδας και ιδιαίτερα στην *Πυλία*, σαν θεά.
4. *Η Μερόπη*. Παντρεύτηκε τον *Σίσυφο*, βασιλιά της *Εφύρας* (Κορίνθου) και ήταν η μητέρα του *Γλαύκου*. Στην αρχαιότητα ίσως ήταν η λιγότερο ορατή, για το λόγο αυτό θεωρείτο θνητή. Κατά τη μυθολογία καλυπτόταν με ομίχλη, επειδή πήρε θνητό σύζυγο. Για το λόγο αυτό πολλοί πίστευαν ότι ίσως αυτή να ήταν η χαμένη Πλειάδα. Πάντως σήμερα είναι λαμπρότερη από άλλα αστέρια των Πλειάδων. Με τη Μερόπη ήταν ακόμα ερωτευμένος ο μυθικός κυνηγός *Ωρίων*, που γενικά ενδιαφερόταν για όλες τις Πλειάδες.
5. *Η Ταυγέτη*. Η μικρότερη από τις Πλειάδες, που με το Δία γέννησε το *Λακεδαίμονα*, επώνυμο ήρωα της Σπάρτης. Τάμα δικό της στη θεά Αρτέμιδα ήταν η *Κερυνίτις Έλαφος*, που αποτελεί τον 4ο άθλο του Ηρακλή.
6. *Η Κελαινώ*. Με το θεό Ποσειδώνα γέννησε το Θηβαίο ήρωα *Λύκο*.
7. *Η Αστερόπη ή Στερόπη*. Έγινε σύζυγος του ήρωα *Οινομάου*, του μυθικού βασιλιά της *Πίσσης* στην Ολυμπία.

Στο σμήνος των Πλειάδων, ανήκουν ο πατέρας τους Άτλαντας και η μητέρα τους Πλειόνη, που είναι αντίστοιχα τα άστρα 27 και 28 του Ταύρου.

Κατά τη μυθολογία, οι Πλειάδες έγιναν άστρα όταν αυτοκτόνησαν, λόγω της μεγάλης τους λύπης για την τιμωρία του πατέρα τους Άτλαντα, αρχηγού των Τιτάνων, από το θεό Δία. Στην τρομερή διαμάχη των Τιτάνων με τους Ολυμπίους θεούς οι θεοί νίκησαν και ο Δίας έκλεισε όλους τους Τιτάνες στα Τάρταρα, όπου τους φρουρούσαν οι τρομεροί Εκατόγχειρες: *Ο Βρυάρεως*, *ο Κόττος* και *ο Γύης*.

Τον Άτλαντα, τον αρχηγό τους, τον περίμενε μια φοβερότερη τιμωρία. Ο Δίας τον καταδίκασε να κουβαλάει αιώνια το βάρος του ουρανού στις πλάτες του, για να μη βρει ποτέ ξεκούραση.

Σε άλλη εκδοχή, οι Πλειάδες αυτοκτόνησαν, επειδή ήταν απαρηγόρητες για το θάνατο των αδελφών τους, των Υάδων, που είχαν γίνει ήδη άστρα από το Δία. Έτσι, μετά το θάνατό τους οι Πλειάδες τοποθετήθηκαν κι αυτές στον ουρανό από τους θεούς, με τους οποίους οι περισσότερες είχαν σχέσεις.

Κατά τους Βοιωτικούς μύθους, οι Πλειάδες έγιναν άστρα για να γλιτώσουν από τη συνεχή καταδίωξή τους από το γίγαντα Ωρίωνα ο οποίος τις είχε ερωτευθεί, ιδιαίτερα τη Μερόπη, όταν τις είδε, μαζί με τη μητέρα τους Πλειόνη, να διέρχονται από τη Βοιωτία. Από τότε έβαλε σκοπό της ζωής του να τις απαγάγει. Η καταδίωξη αυτή κράτησε συνολικά πέντε χρόνια. Τελικά οι Πλειάδες αποκαμωμένες ζήτησαν τη βοήθεια του Δία, με τον οποίο αρκετές είχαν συνάψει σχέσεις. Ο Δίας, λοιπόν, για να τις ξεκουράσει, τις μετέφερε στον ουρανό και τις μεταμόρφωσε σε άστρα κοντά στις αδελφές τους Υάδες, στα νότια του ζωδιακού αστερισμού του Ταύρου. Αλλά και εκεί τις καταδίωξε ο μυθικός κυνηγός Ωρίων, που μεταμορφώθηκε κι αυτός σ' ένα γειτονικό αστερισμό. Έτσι τρέχοντας οι Πλειάδες για να γλιτώσουν από το διώκτη τους, έπεσαν στην αγκαλιά του Ωκεανού, που συμβολίζει ολόκληρη την ουράνια σφαίρα.

Οι αρχαίοι Έλληνες θεωρούσαν τις Πλειάδες άστρα ευνοϊκά για μακρινά θαλασσινά ταξίδια, καθώς ορίζουν με την ανατολή τους το μήνα Μάϊο, που είναι ο καταλληλότερος μήνας γι' αυτά.

Οι ονομασία τους ίσως να οφείλεται στη λέξη «πλείονες» δηλαδή πολλά μικρά άστρα μαζί, ή στο ρήμα «πλέω», επειδή ήταν άστρα ευνοϊκά για πλόες. Ίσως ακόμα να προέρχεται από το *Πελειάδες* (περιστερές), που έφερναν από τον Ωκεανό αμβροσία και τάιζαν το μικρό Δία στην Κρήτη. Από το γεγονός αυτό, οι αρχαίοι τις φαντάστηκαν σαν σμήνος περιστεριών που φεύγουν κυνηγημένα από τον ουράνιο κυνηγό Ωρίωνα.

Οι αρχαίοι Έλληνες τις θεωρούσαν ακόμα ως ουράνια κατοικία των θεών και κέντρο του Σύμπαντος.

Η Ελληνική λαογραφία

Οι Πλειάδες, εκτός από την ονομασία Πούλια, αναφέρονται από το λαό μας ως *Εφταπάρθενος χορός*, που τον σχηματίζουν τα επτά λαμπρότερα άστρα τους στον ουρανό. Σε πολλές περιοχές της Ελλάδας, τις φαντάζονται σαν χρυσές μέλισσες στο λαιμό του Ταύρου και αλλού τις παρουσιάζουν με περιδέριο λαμπρών και σπινθηροβόλων πολύτιμων λίθων. Ο λαός μας λέει για τις Πλειάδες: «*Απ' όλα τα' άστρα τα' ουρανού, η Πούλια ειν' το κεφάλι*».

Ακόμα, οι γεωργοί και οι βοσκοί παρατήρησαν τη σχέση που έχουν αυτές με το διαχωρισμό των εποχών στις γεωργικές εργασίες και λένε: «*Όντας η Πούλια βασιλεύει, ο καλός ο ζευγολάτης αποσπέρνει, κι ούτε τσοπάνος στα βουνά ούτε ζευγάς στους κάμπους*». Η Πούλια βασιλεύει στον τόπο μας γύρω στις 30 Νοεμβρίου, και από τότε αρχίζει το πραγματικό κρύο στην ορεινή Ελλάδα.

Η σχέση των Πλειάδων με τις αγροτικές εργασίες ήταν γνωστή από την αρχαιότητα. Έτσι ο Βιργίλιος, στα Γεωργικά του, προτρέπει τους αγρότες να μαζεύουν το μέλι δύο φορές το χρόνο κατά την ανατολή και τη δύση των Πλειάδων.

Βιβλιογραφία

Στράτος Θεοδοσίου και Μάνος Δανέζης: «ΤΑ άστρα και οι Μύθοι τους», εκδόσεις Διάυλος, Αθήνα 1991.